

תשובה בענין נשים וקריאת התורה בציבור (אורח חיים רפ"ב: ג')

שאלה מקהילת עדת ישראל בנהריה: האם מותר לנשים לעלות לתורה ו/או לקרוא בתורה בציבור?*

תשובה: בשנת 1955 נשאל ועד ההלכה של כנסת הרבנים העולמית שאלה זו ושתי תשובות נכתבו בדבר (ראה רשימת הספרות להלן בסוף התשובה). הרב אהרן בלומנטל התיר לנשים לעלות לתורה בלי שום הגבלות, וחמישה מחברי אותו ועד תמכו בתשובתו. הרב סנדרס טופילד התיר לנשים לעלות במאורעות מיוחדים כגון טקס בת מצוה, ועשרה מחברי אותו ועד תמכו בתשובתו. חבר אחד הצביע נגד שתי התשובות ותמך בנוהג המקובל שנשים אינן עולות לתורה (הרב גרשון ויינר, דיון, עמ' 34-36). בשנת 1986 כתב הרב דוד נובק תשובה בענין זה ופסק שאסור להתיר לאשה לקרוא בתורה ברבים ואף לא לברך לכתחילה. ברם, במקום שכבר נהגו שאשה עולה יש למעט באיסור ולנהוג על פי שיטת בעל חסדי דוד – דהיינו לתת לאשה לעלות אבל לא לקרוא לה – או להעלותה כהוספה לאחר מנין השבעה. בתשובה דלהלן אנו נתמוך באופן כללי בשיטת הרב בלומנטל אבל גם ניעזר בפוסקים רבים שלא הובאו על ידו ואף נחלוק עליו בפרטים מסויימים.

א) המקורות התלמודיים

(1) תנו רבנן: הכל עולין למנין שבעה **אפילו אשה** אפילו קטן¹; אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד ציבור.

בבלי מגילה כ"ג ע"א

(2) והכל עולין למנין שבעה **אפילו אשה** אפילו קטן; אין מביאין את האשה לקרות לרבים. בית כנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד, עומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב, אפילו שבעה פעמים.

תוספתא מגילה ג': י"א-י"ב, מהד' ליברמן עמ' 356

(א3) ר' זעורה בשם רב ירמיה: העבד עולה למיניין שבעה. ירושלמי מגילה ד': ג', ע"ה ע"א

(ב3) לא כן א"ר זעירא בשם רב ירמיה: העבד עולה משבעה קרייות.

ירושלמי כתובות ב' י', כ"ו ע"ד

(4) קטן קורא בתורה ומתרגם.

משנה מגילה ד' ו':

(5) ומתרגם [מגילת איכה בתשעה באב] לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים, וכל שכן זכרים... ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות כל סדר וסדר [של קריאת התורה] ונביא של שבת לאחר קריאת התורה...

מסכת סופרים י"ח:ה'-ו', מהד' היגער עמ' 316-317

ב) פשט הברייתא בבבלי

לפני שניגש לשיטות הפוסקים יש להעיר שלוש הערות על פשט הברייתא בבבלי:

(1) "הכל עולין": כמה ראשונים (ראב"ן לברכות סימן קפ"ה, דף צ"ז ע"א; מהר"ם, תשובות פסקים ומנהגים, מהד' כהנא, כרך א', ירושלים, תשי"ז, חלק התשובות, סימן מ"ז; פסקי רי"ד למגילה, ירושלים, תשלי"א, טור רס"ז; ר"ן על הרי"ף למגילה, דפי וילנא י"ג ע"א, ד"ה הכל; ועוד) ובראשם הריב"ש (שו"ת ריב"ש, סימן שכ"ו באריכות) פירשו ש"עולין" פירושו "עולין להשלים" או "משלימין" או "מצטרפין" אבל הרב פאור כבר הוכיח (עמ' קכ"ג ואילך) שפירוש זה אינו משתמע מפשט הלשון. הם נדחקו לפרש כך כדי להסביר כיצד מותר לנשים לעבדים ולקטנים ה"פטורים" מקריאת התורה – ראה על כך להלן – לעלות ולקרוא.

(2) "למנין שבעה": כמו כן יש חכמים שפירשו "למנין שבעה" אבל לא למנין שלושה (או ארבעה, חמישה, ששה – פסקי רי"ד הנ"ל; מגן אברהם לשולחן ערוך אורח חיים רפ"ב סעיף קטן ה'; ועוד). ברם נראה יותר שהברייתות נתנו דוגמא בעלמא, כי כידוע "דברו חכמים בהווה" (משנה שבת ו': ט' ועוד) והמשנה במגילה תוכיח [= מקור מס' 4]. שם נאמר "קטן קורא בתורה ומתרגם" בצורה סתמית בלא הגבלות. לו היתה סתירה בין המשנה והברייתות היתה הגמרא מעירה על כך.

(3) "אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד ציבור": הגר"ש ליברמן כבר העיר (תוספתא כפשוטה, עמ' 1177): "ומן 'אבל אמרו חכמים' וכו' – הוא פירוש הבבלי לרישא", וכן מוכח מהשוואת הברייתא בבבלי לברייתא בתוספתא. בשתי הברייתות יש הלכה עתיקה עם תוספת מאוחרת

יותר. ואמנם, בדיקת הקונקורדנציות מעלה שהביטוי "כבוד ציבור" שבבבלי כאן אינו מופיע במשנה, בתוספתא, במדרשי ההלכה או בירושלמי. בכל המקורות שנביא להלן מן הבבלי הוא מופיע בפי אמוראים או בדברי סתם התלמוד. אם כן, המשפט השני בבבלי נוסף בתקופת האמוראים או בתקופת בעלי התלמוד. בדומה לו גם המשפט השני בתוספתא נוסף כנראה בסוף תקופת התנאים (וכך הבין אלבוגן, עמ' 128).

ג) שיטות הפוסקים בפירוש הברייתא בבבלי

פוסקים רבים ציטטו את הברייתא כלשונה בלי לפרשה או לדון בלשונה הסתום.² פוסקים אחרים סיגנו אותה מחדש בעקבות הרמב"ם (הלכות תפילה י"ב:י"ז): "אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור. קטן היודע לקרות ויודע למי מברכין³ עולה ממנין הקוראים".⁴ לבסוף, פוסקים רבים עסקו רק בקטן והשמיטו את האשה מן הדיון.⁵

מאידך, יש לחלק את הפוסקים שבאמת פירשו את הברייתא לשתי קבוצות: (א) קבוצה אחת סבורה שאפילו בלי התוספת "כבוד ציבור" נשים אינן עולות לתורה או עולות לחלק מן העליות בלבד או עולות אם רוצות לחייב עצמן בכך **כי נשים** – ואף קטנים לדעת חלקם – **פטורות מקריאת התורה בציבור**. (ב) מאידך, קבוצה שניה סבורה שמעיקר הדין ברישא של הברייתא נשים עולות לתורה לכל העליות **כי הן חייבות בקריאת התורה בציבור**, ואם הן אינן עולות, הסיבה היחידה היא "כבוד הציבור" הנזכר בסיפא. ועתה נציג את שני המחנות:

א) נשים פטורות מקריאת התורה בציבור

(1) אחד מרבתינו של רש"י (ר' יצחק ב"ר יהודה או ר' יצחק הלוי)⁶ וכן ר' שמואל מפלייז (אור זרוע, חלק ב', נ"ט ע"ג באמצע) סבורים שנשים פטורות מקריאת התורה אבל מותר להן לקיים את המצוה ולברך כמו ששנינו "הכל עולין" [=מקור מס' 1] אילולא כבוד הציבור. הם אף משתמשים באותה ברייתא כדי להוכיח שמותר לנשים לקיים כל מצוות עשה שהזמן גרמן ולברך עליהן.

(2) ר' יצחק מווינא (אור זרוע, חלק ב', ס"ב ע"א למטה ובקיצור בתוספות לראש השנה ל"ג ע"א, ד"ה הא) סבור שנשים פטורות מקריאת התורה אבל הפטור יכול להוציא ידי חובה מי שחייב מדרבנן: "...דרשות יכול להוציא בר חיובא דרבנן". הוא אף מביא שלוש דוגמאות: בן מברך ברכת המזון לאביו אם אביו אכל שעור דרבנן (ברכות כ' ע"ב); ר' יהודה מתיר לקטן

לקרוא במגילה בציבור (מגילה י"ט ע"ב); והברייתא שלנו. ר' יצחק מווינא אינו מתייחס לשאלה אם נשים עולות לחלק מן העליות או לכל העליות, אבל מותר לדעתו לנשים לעלות לתורה, למרות שהן פטורות מקריאת התורה.

(3) ר' נסים גירונדי (הר"ן על הר"ף למגילה, דפ' וילנא י"ג ע"א, ד"ה הכל) סבור שנשים וקטנים פטורים מקריאת התורה. לכן הוא מפרש ש"עולין" פירושו "עולין להשלים" או "להצטרף", בתנאי שהנשים והקטנים אינם עולים לכל העליות "דכיוון דלאו בני חיובא נינהו לא מפקי לגמרי" [=מכיוון שאינם בני חיוב לא מוציאים את הציבור ידי חובה לגמרי]. לפי הדין המקורי במשנה (מגילה ד': א') שרק העולה הראשון והעולה האחרון בירכו, נשים וקטנים לא היו עולים ראשון או אחרון "משום ברכה לפי שאי אפשר לקורין האחרים שיצאו בברכתם". אבל עכשיו שתיקנו חכמים שכל עולה מברך (מגילה כ"א ע"ב למטה), אשה וקטן קוראים אפילו ראשון ואחרון ובוודאי מברכים, כמו שקטן המפטיר מברך ברכת ההפטרה.

דעה כזאת הוזכרה כבר לפניו בקיצור בארחות חיים (הלכות קריאת ספר תורה, סימן ד') ואחריו בהרחבה בשו"ת ריב"ש (סימן ל"ה, שכ"א, שכ"ו). דעתם של הר"ן והריב"ש נתקבלה על ידי הרמ"א באורח חיים רפ"ב: ג' בהגה, ומשם היא עברה ללבוש שם, לשולחן ערוך הרב רפ"ב: ה', ולערוך השולחן רפ"ב: ט'.

(4) ר' מנחם המאירי מביא דעה דומה בשנים מספריו (בית הבחירה למגילה, מהד' הרש"ר, עמ' ע"ג-ע"ד = קרית ספר, מהד' הרש"ר, עמ' פ"ה) בשם "יש מי שאומר". לפי אותו פירוש צריכים גדול אחד כדי לקיים תקנת משה רבינו (ירושלמי מגילה ד': א'), ע"ה ע"א – משה התקין את ישראל לקרוא בתורה בשבתות ובחגים) ושאר הקריאות הן מתקנת עזרא (ירושלמי שם ובבלי בבא קמא פ"ב ע"א – עזרא התקין לקרוא בשני ובחמישי ובמנחה בשבת) ואפשר להשלימן על ידי אשה וקטן. אין ספק שאותו פרשן גם סבור שנשים וקטנים פטורים מקריאת התורה בציבור. (דעה זאת נתקבלה על ידי הגר"ש ליברמן, עמ' 1177).

(5) המאירי הנ"ל מביא פירוש נוסף וכן עושה ר' דוד ב"ר שמואל כוכבי (ספר הבתים, מהד' בלוי, ניו יורק, תשל"ה, עמ' רס"ה והשווה גם רבינו תם בתוספות לראש השנה ל"ג ע"א סוף ד"ה הא). שיטה זאת מנוגדת לשיטת הר"ן הנ"ל בפרט אחד, אולם אף היא מניחה שנשים פטורות מקריאת

התורה. לפי שיטה זאת אשה היתה יכולה להשלים באמצע דווקא בתקופת המשנה כשרק בירכו הראשון והאחרון, אבל עכשיו שכולם מברכים אסור לאשה לברך. המאירי מסיים (בשני הספרים הנ"ל): "וכן הדין נותן שהרי היאך תברך והיא פטורה, אבל קטן מברך כי הוא שייך בתלמוד תורה ושאחרים מצווים ללמדו".

(6) ר' אברהם חיים רודריגז (שו"ת אורח לצדיק, ליוורנו, תק"מ, סימן ג') עוסק בין השאר בשאילה האם נשים מצטרפות למנין לקריאת התורה. והוא כותב (דף ז' ע"א): "ועוד מי אמר לו דלעשרה לקריאת התורה מצטרפת דומיא דמצטרפת לקריאת המגילה, שאני התם [= הדין שונה שם] דחייבות הם בקריאת מגילה מה שאין כן בקריאת התורה. וכמו שכתב שם הרב בית יוסף בשם הר"ן דלאו בני חיובא נינהו [= שלא בני חיוב הם]".

(7) ר' יהודה עייאש (בפירושו לאורח חיים – מטה יהודה, ליוורנו, תקמ"ג, סימן רפ"ב, סעיף קטן ז', ודבריו מובאים על ידי ר' עובדיה יוסף, עמ' ק"ל) כתב שאין חובה לנשים לשמוע קריאת ספר תורה שהרי פטורות הן מתלמוד תורה והלשון "חייבות" במסכת סופרים [=מקור מס' 5] פירושו "זהירות בעלמא".

(8) ר' חיים יוסף דוד אזולאי (בספרו כסא רחמים על מסכת סופרים י"ח:ד' [=מקור מס' 5], ליוורנו, תקס"ג, בתוספות ד"ה שהנשים) אומר על סמך התוספות לראש השנה ל"ג ע"א הנ"ל והמאירי הנ"ל שנים פטורות מלשמוע קריאת התורה. הן חייבות אך ורק במצוות הקהל (דברים ל"א:י"ג-י"ג), כי כידוע נשים פטורות מתלמוד תורה משום שהוא מצוות עשה שהזמן גרמא. ועל כן נראה ש"חייבות" הנאמר במסכת סופרים פירושו ש"הוא מנהג טוב, ולכן פשטה ההוראה בגלילותנו שאין הנשים הולכות לבית הכנסת של נשים...אלא איזה זקנות וגם אינו בקבע".

(9) ר' יוסף תאומים (בחידושו למגילה, ראש יוסף, למברג, 1863, פ' ע"ד למטה, סוף ד"ה לימא ר"ע) מחפש סיבות למה אשה אינה מצטרפת למנין לקריאת התורה. בין השאר הוא אומר "דאין נשים חייבות בקריאת התורה ואיך יצטרפו?".

(10) ר' יחיאל מיכל עפשטיין (ערוך השולחן אורח חיים רפ"ב:י"א) מצטט ממסכת סופרים [=מקור מס' 5] ומפרש שלא מדובר בחיוב גמור אלא בדומה לחיוב של תינוקות שהרי אשה פטורה מתלמוד תורה "ועוד דאין לך

[מצוות עשה שה] זמן גרמא יותר מזו". הוא אף מביא את דברי רבינו תם הנ"ל. כמו כן, הוא אומר שאין קריאת התורה דומה להקהל שהיא מצוה מיוחדת פעם בשבע שנים. "אבל שנאמר שמחוייבות בכל שבת בקריאת התורה וודאי הוא מילתא דתמיה [=דבר תמוה] ומעשים בכל יום יוכיחו" אלא מסכת סופרים דיברה "על דרך המוסר".

(ב) נשים חייבות בקריאת התורה ואלמלא כבוד ציבור היו קוראות

(1) רבינו מנוח מנרבונא (ספר המנוחה על המשנה תורה, הלכות תפילה י"ב:י"ז, מהד' הורביץ, ירושלים, תש"ל, עמ' קפ"ו) מפרש כך: "דאי לא משום כבוד ציבור קוראת ומברכת שהרי כמו שניתנה תורה לישראל הזכרים ניתנה נמי לנקבות". כמו כן "הישווה הכתוב לאיש ואשה לכל עונשין שבתורה" (פסחים מ"ג ע"א) וכן כתוב "כה תאמר לבית יעקב" (שמות י"ט:ג') ודורשים במכילתא (בשלח, מסכתא דבחדש, פרשה ב', עמ' 207) "אלו הנשים". כלומר, אם נשים הוכללו בכל העונשים שבתורה חייבות הן לקרוא בתורה, מה גם שה' בחר גם בהן ונתן גם להן את התורה. ואם תאמר שנשים פטורות מתלמוד תורה על סמך הדרשה "ולמדתם אותם את בניכם - בניכם ולא בנותיכם" (קידושין כ"ט ע"ב), יש לומר שאין להן לברך "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לעסוק בדברי תורה" (ובניגוד לשולחן ערוך אורח חיים מ"ז:י"ד!), "אבל מכל מקום נצטוו במצוות הכתובות בתורה ואם כן יכולות לברך 'אשר בחר בנו' ו'אשר נתן לנו' ולקרות בתורה כאנשים אי לאו משום כבוד ציבור". כלומר, מי שקיבל את התורה וחייב בעונשיה חייב לקרוא בה בציבור ואין זה קשור למצוות תלמוד תורה, ולכן לולא כבוד ציבור נשים היו עולות לתורה בדיוק כמו גברים.

(2) ר' דוד ב"ר שמואל כוכבי (ספר הבתים הנ"ל, עמ' רס"ה) כותב: "יש מן הגדולים שכתב שהמתפללין בבתייהם בעשרה, אשה קוראה שם תורה שלא נקרא 'ציבור' אלא בבית הכנסת". כלומר, כשאין "ציבור" מותר לאשה לעלות ולקרוא כגבר כי אין חשש של "כבוד הציבור".

(3) ר' אברהם גומבינר (מגן אברהם לאורח חיים רפ"ב סוף סעיף קטן ו') מפרש כך:

משמע מכאן [=מקור מס' 1] דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה ואף על פי שנתקנה משום תלמוד תורה ונשים אינן חייבות בתלמוד תורה, מכל מקום מצוה לשמוע כמו מצוות הקהל שהנשים והטף חייבים

בה...ומיהו יש לומר דאף על פי שאינן חייבות עולות למנין וכך כתבו התוספות סוף ראש השנה (ל"ג ע"א, אמצע ד"ה הא).

אחר כך הוא מביא את מסכת סופרים [= מקור מס' 5] שנשים חייבות בקריאת התורה ומסיים "וכאן נהגו הנשים לצאת חוצה" כלומר, הן אינן רואות בזה חיוב. מכל מקום, הוא כנראה סבור שנשים חייבות לשמוע את קריאת התורה בדומה למצוות הקהל, למרות שפטורות מתלמוד תורה. לדעתו, כנראה, לולא כבוד ציבור היו הן עולות.

(4) ר' דוד פארדו עוסק בענייננו בפירושו לתוספתא מגילה [=מקור מס' 2] (חסדי דוד על התוספתא, בדפ' וילנא של הבבלי, דף ו' ע"ב-ע"ג):

...ונראה על כל פנים אם עלתה לא תרד הואיל ומדינא עולה למנין ומה גם לפי מה שכתב הרב מגן אברהם בסימן רפ"ב [= הציטוט ממסכת סופרים] "דנשים חייבות לשמוע ספר כאנשים" אם כן מסתברא דמאחר דשייך חיובא בדידה [= חיוב בה] אם כן אם עלתה לא תרד.

הוא מוסיף שכן מוכח מלשון התוספתא שלפנינו: "דאין מביאין את האשה לקרות' הא עלתה מעצמה עלתה הואיל ו[האיסור] אינו אלא מפני כבוד הציבור". כלומר, אשה חייבת לקרוא בתורה כמו שכתוב במסכת סופרים ורק מנעו את הדבר בגלל כבוד ציבור ולכן אם היא עולה לבד ולא הביאה מותר לה לקרוא (דעה זאת נתקבלה על ידי הרב פאור, הערה 18).

(5) ר' יעקב עמדתן (הגהות יעב"ץ למגילה כ"ג ע"א) מפרש: נראה שאשה לא קוראת על פי הסיפא של הברייתא בבבלי איפה שהדבר אפשרי, אבל במקום שאין שבעה הבקיאים לקרוא ויש אשה בקיאה ואי אפשר בלעדיה "הכל עולין" על פי הרישא של הברייתא. כלומר, גם הוא סבור שנשים חייבות בקריאת התורה ואינן עולות אך ורק משום כבוד ציבור, אבל בשעת הדחק חוזרים לדין המקורי ונשים עולות למנין שבעה.

אכן, כך מוכח מדברי הרב עמדתן בספר בירת מגדל עוז (שוקת ב', סעיף י', זיטאמיר, תרל"ד, עמ' 24):

ונראה דכשמתפללין וקורין עשרה בצמצום בבית היולדת ואין בעלה כאן, יש להעמיד הדבר על הדין שאשה עולה וקוראה בתורה כהאי גוונא [= במקרה כזה], אף על גב שאמרו חכמים לא תקרא בציבור מפני הכבוד, לא אמרו אלא בקהל רב ושלא לעשות תדיר, אבל בהאי גוונא

דהוא מילתא דלא שכיחא ומשום תקנתא דידה איכא למימר [= אבל במקרה כזה שהוא דבר שלא שכיח ומשום תקנה שלה יש לומר] לא גזרו [מפני כבוד הציבור], על כל פנים הרי בפירוש אמרו שעולה למנין ז', ואם לא עכשיו אימתי?... כך דעתי נוטה אם יסכימו עמי חברי.

(6) למרות מה שר' חיים יוסף דוד אזולאי כתב בפירושו למסכת סופרים (ראה לעיל), בפירושו לשולחן ערוך (ברכי יוסף לאורח חיים רפ"ב: ז') הוא בא לסייע לשיטת ר' אברהם גומבינר הנ"ל: שנינו בברייתא במגילה כ"ב ע"ב שיש ארבע עליות בראש חודש מפני שאין עובדים בראש חודש ולכן ניתן להוסיף עלייה. הטור מפרש באורח חיים סימן תי"ז (על פי תוספות במגילה שם, ד"ה ושאין) שהכוונה לנשים שאינן עובדות בראש חודש ובאות לבית הכנסת לשמוע את קריאת התורה. "משמע דיש להם שייכות בשמיעת קריאת ספר תורה". כלומר, הן חייבות לשמוע קריאת התורה ובדומה למצוות הקהל. גם מדבריו משתמע שלולא כבוד הציבור היו הן עולות.

(7) ר' שמואל אביגדור מקרלין (במנחת בכורים על התוספתא בדפי וילנא של בבלי מגילה, דף ו' ע"ב) מפרש את התוספתא [= מקור מס' 2] כך: "אין מביאין את האשה": אף שעולה למנין הקרואים מכל מקום לא תקרא לכתחילה בציבור מפני כבוד ציבור. "כלומר, אשה חייבת בקריאת התורה ועולה בדיעבד, אבל לכתחילה אינה עולה מפני כבוד ציבור.

(8) ר' חנוך הענדיל פרידלאנד (דברי חנוך, למברג, תרמ"ד, סימן כ"א) כותב שנשים חייבות בקריאת התורה כמו שכתוב במסכת סופרים ויש לו שלוש ראיות: כך נראה מתוספות בראש השנה ל"ג ע"א, סוף ד"ה הא (עיינו שם); כך נראה מרש"י למגילה (כ"א ע"ב, ד"ה ובנביא): "שהתרגום אינו אלא להשמיע לנשים ולעמי הארץ שאינן מכירין בלשון הקודש... ובתרגום של תורה צריכין אנו לחזור שיהו מבינין את המצוות"; וכך נראה מהגמרא על ביטול מלאכה בדף כ"ב ע"ב (שהבאנו לעיל בדברי החיד"א). לדעתו הברכה היא על קריאת התורה בציבור ולא משום מצוות עשה של תלמוד תורה "ואם כן מדעולין למנין שבעה ופוטרין את האנשים מחיובא מוכח דגם הם חייבות".

(ד) נשים "חייבות" בקריאת התורה בציבור במידה שווה לגברים הפוסקים בקבוצה הראשונה הנ"ל הניחו שנשים פטורות מקריאת התורה משום שמדובר בתלמוד תורה ונשים פטורות מתלמודה. אולם אין שום צל של ספק שיש להעדיף את השיטה השניה. כלומר, נשים "חייבות" בקריאת התורה בציבור

במידה שווה לגברים (עיין להלן) אלא שחז"ל גזרו שאינן עולות אך ורק משום כבוד הציבור. יש חמש הוכחות לכך:

(1) כך מוכח מלשון הברייתא בבבלי ובתוספתא [= מקורות מס' 1, 2]. לו נשים היו פטורות מקריאת התורה משום תלמוד תורה מכיוון שהוא מצוות עשה שהזמן גרמה היה התנא אומר כך ברישא במפורש וכדברי התנאים במקומות אחרים. אם תנא מאוחר או אמורא (ראה לעיל סעיף ב, 3) טרח להוסיף משפט מגביל בסיפא של התוספתא והבבלי הווי אומר שלפי הרישא אשה וקטן עולים לקרוא בדיוק כמו גברים.

(2) אם מדובר בתלמוד תורה, למה "עבד עולה למנין שבעה" (מקור מס' 3 לעיל; וכך פסקו רבינו חננאל ועוד הרבה ראשונים - ראה הרב פאור הערה 24 - והרמ"א באורח חיים רפ"ב:ג!)! הרי עבד פטור מתלמוד תורה (עיין במקור 3 בשתי הסוגיות בירושלמי וגם בבבלי כתובות כ"ח ע"א)!

(3) אם מדובר בתלמוד תורה, למה "קטן קורא בתורה ומתרגם" [=מקור מס' 4]? הרי קטנים פטורים באופן כללי מכל המצוות.

(4) "ואומר רבינו תם... דברכת התורה לפניה ולאחריה לאו משום תלמוד תורה שאפילו ברכך ברכת 'הערב נא' או נפטר ב'אהבה רבה' חוזר ומברך [ברכות התורה]" (תוספות לראש השנה ל"ג ע"א, סוף ד"ה הא). כלומר, מי שבירך ברכות התורה בברכות השחר או אהבה רבה ואחר כך עלה לקרוא בתורה אינו פטור מהברכות של קריאת התורה. הווי אומר שיש פה מצוה שונה לחלוטין!

(5) מוכח ממסכת סופרים [=מקור מס' 5] "שהנשים חייבות לקרוא ספר כאנשים" ואף על פי שמסכת סופרים חולקת לפעמים על תלמודנו, הלכה זאת משתלבת יפה עם שאר ההוכחות שהובאו כאן.

ה) איזה חיוב יש בקריאת התורה בציבור?

אולם, אם מעיקר הדין מותר לנשים, לקטנים ולעבדים לקרוא בתורה בציבור, איזה חיוב יש כאן? אם אין כאן חיוב של תלמוד תורה, כפי שטענו המאירי הר"ן והריב"ש, איזה חיוב יש כאן? כבר ראינו שתי אפשרויות אחרות (והשווה פלדמן עמ' 296-297):

(1) לפי רבינו מנחם הנ"ל, מותר לנשים לברך "אשר בחר בנו" ו"אשר נתן לנו" כי התורה ניתנה גם להן ואף הן חייבות בעונשיה. זאת אומרת, שקריאת התורה בציבור היא מעין הכרזה ציבורית קבועה להזכיר לעם שה' בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברם, אם כן, קשה להבין למה גם עבד עולה למנין שבעה.

(2) לפי ר' אברהם גומבינר הנ"ל נשים חייבות לשמוע קריאת התורה ובדומה למצוות הקהל (דברים ל"א: י"ג; נחמיה ח': א'-ח'; חגיגה ג' ע"א) נשים באות לשמוע; רמב"ם, הלכות חגיגה ג' א'. ברם, הסבר זה אינו עומד בפני הביקורת. אם נשים חייבות לשמוע קריאת התורה, למה הן עולות למנין שבעה לקרוא? אם המצוה היא לשמוע, למה הדבר אינו משתקף בנוסח הברכות? יתר על כן, אין להסבר זה אחיזה במקורות ואין בו כדי להסביר למה קטן ועבד כנעני עולים למנין שבעה (והשווה חגיגה שם: "טף למה באין [להקהל]? כדי ליתן שכר למביאייהו", ולא כדי לשמוע או לקרוא!).

(3) השיטה המשכנעת ביותר נמצאת כבר אצל כמה ראשונים וכמה אחרונים וסוכמה בצורה יפה על ידי הרב פאור (עמ' קכ"ה-קכ"ו) בדברו על עליית קטן לקרוא בתורה. שיטה זו כבר נרמזת במכילתא (בשלח, מסכתא דויסע, פרשה א', עמ' 154):

"וילכו שלושת ימים במדבר ולא מצאו מיס" [שמות ט"ו: כ"ב] לפי שפרשו מדברי תורה שלושת ימים לכך מרדו ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי. הא כיצד? קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת.

הברייתא המקבילה בבבלי (בבא קמא פ"ב ע"א) מוסיפה: "כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה". על סמך המכילתא וירושלמי מגילה ד': א', ע"ה ע"א כותב הרמב"ם (הלכות תפילה י"ב א'): "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא ישוהו ג' ימים בלא שמיעת תורה". כלומר, "בקריאת התורה השמיעה אינה אמצעי גרידא לקיים חיוב קריאה אלא היא המטרה של התקנה" (פאור, עמ' קכ"ה). כלומר, יש לציבור חיוב להשמיע את התורה ברבים "כדי שלא ישוהו שלושה ימים בלא שמיעת תורה" אולם אין ליחיד חיוב לשמוע לקריאה או לקרוא את הקריאה ברבים. לכן אין זה

משנה מי קורא בתורה בציבור – גם אשה גם עבד וגם קטן כשרים להשמיע את הקריאה ברבים. וכך פירשו חמישה מרבתינו הראשונים :

(א) רבינו תם (בתשובה המובאת בתוספות ר' יהודה שירליאון למסכת ברכות דף מ"ז ע"ב, מהד' זק"ש, ירושלים, תשל"ב, עמ' תקכ"א והשווה אור זרוע, חלק א', סימן קצ"ו; פסקי הרא"ש לברכות פרק ז' סימן כ'; ותוספות הרא"ש לברכות שם): "והא דסלקי [=שעולים] קטן ועבד ואשה דליתנהו [= שאינם מצוים] בתלמוד תורה למנין שבעה – משום דספר תורה לשמיעה קאי [= עומד]. וברכתן אינה לבטלה, דלא מברכין 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על התורה' אלא 'אשר בחר בנו' ו'אשר נתן לנו'".

(ב) רבינו יהונתן הכהן מלוניל (בפירושו לרי"ף על מסכת מגילה, מהד' מירסקי, ירושלים-ניו יורק, תשט"ז, עמ' 79) בפירושו למקור מס' 4: " 'קטן קורא בתורה' - לפי שקריאת התורה אינה אלא להשמיע לציבור, ומה לי בין השמעת גדול לקטן. 'אבל אינו פורס [על שמע] דהא אינו מחוייב בדבר ואינו מוציא רבים ידי חובתן'".

(ג) המאירי (בבית הבחירה למגילה עמ' ע"ט וצריך עיון למה הוא סותר את שיטתו הנ"ל) בפירושו לאותה משנה: " 'קטן קורא בתורה' שאין הכוונה אלא להשמיע לעם, ואין זו מצווה גמורה כשאר מצוות שנאמר בה 'כל שאינו מחוייב וכו' ' (משנה ראש השנה ג' ח').

(ד) ר' יוסף חביבא (בנמוקי יוסף למגילה, מהד' בלוי, ניו יורק, תש"ך, עמ' פ"ח, אבל המהדיר שם לא הבין כנראה את דבריו): " 'קטן קורא בתורה' לפי שקריאת התורה אינו אלא להשמיע לציבור ומה לי גדול ומה לי קטן!"

(ה) הרמב"ן עסק בעניינינו בהקשר אחר. המשנה במגילה (כ"ג ע"ב) מונה "דברים שבקדושה" הדורשים מנין. ר' זרחיה הלוי שואל (במאור הקטן למגילה ה' ע"א, דפ' וילנא ג' ע"א): למה המשנה אינו מונה מקרא מגילה כדבר המחייב מנין וכפי שמשמע מדף ה' ע"א? הרמב"ן מתרץ (במלחמות השם, שם) שכל הדברים "השנויים במשנתנו [בדף כ"ג ע"ב] כולם חובות הציבור הן... אבל מגילה כשם שהציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב...".

הסבר דומה חוזר אצל כמה וכמה אחרונים כגון ר' מנחם מנדל שניאורזון (1866-1789).⁶⁶ וכך פירש ר' יוסף רפאל חזן (תורכיה וא"י, 1820-1741):

כי על כרחך נראה לי דלא היה תקנת נביאים לכל יחיד ויחיד שיקרא או ישמע קריאת ספר תורה בשבת ויום טוב, אלא שיקראנו בשבת ויום טוב בציבור סדרו של יום. וכל שקראו בציבור סדרו של יום, אף אם היחידים לא שמעו, נתקיים תקנתם" (מובא על ידי הרב פאור, עמ' קכ"ז).

הסבר זה אינו רק מסביר את המקורות שנזכרו לעיל אלא גם מסביר חמש עובדות או הלכות תמוהות הקשורות לקריאת התורה בציבור:

(1) קריאת התורה לא הוכנסה למנין המצוות ואפילו לא לרשימת המצוות מדברי סופרים. "שהרי מי שלא שמע קריאת התורה לא עבר, שזה תקנת עזרא כדי שלא יהיו ישראל בלתי תורה ואפילו מצוה מדברי סופרים איננה" (ר' אליהו הלוי, המאה ה"ט"ז, המובא על ידי הרב פאור עמ' קכ"ו).

(2) לא מברכים עליה "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו" כמו שאנו מברכים על מקרא מגילה כי אין זו מצוה אישית של כל מי שעולה לתורה אלא חיוב ציבורי (רבינו תם הנ"ל וכן דעת ר' יעקב יצחק ניימאן המובא אצל ר' שרגא פייוויש שנעבאלג, שו"ת שרגא המאיר, חלק ד', לונדון, תשמ"ג, סימן מ"ה).

(3) רבי אבהו היה יוצא מבית הכנסת בין גברא לגברא [= בין עליה לעליה] וכן הלכה (ברכות ח' ע"א, רמב"ם הלכות תפילה י"ב:ט', שולחן ערוך אורח חיים קמ"ו:א'). כלום אפשר להעלות על הדעת שמותר לצאת אם יש כאן חיוב אישי לשמוע את הקריאה?

(4) רב ששת היה מחזיר פניו וגורס משנתו בשעת קריאת התורה ואומר "אנו בשלנו והם בשלהם" (ברכות שם) וכן נפסק להלכה שתלמיד חכם רשאי לעסוק בתלמוד תורה בשעת הקריאה (רמב"ם שם, שולחן ערוך שם סעיף ב'). אם יש חיוב אישי של שמיעת התורה או חיוב אישי אחר, כלום תלמיד חכם פטור ממצוות אישיות?

(5) לפי כמה מחכמי אשכנז רשאי יחיד ללמוד "שנים מקרא ואחד תרגום" בשעת קריאת התורה (ראה בית יוסף לאורח חיים קמ"ו, ד"ה כתוב במרדכי ולאורח חיים רפ"ה, ד"ה אבל משם ואילך) וכך פסק ר' יוסף קארו בשולחן ערוך (אורח חיים קמ"ו:ב' וכן רפ"ה:ה'). כלום היו מתירים נוהג זה לו היה חיוב אישי להקשיב לקריאת התורה?

אם כן, אין ספק שלפי עיקר הדין ברישא של שתי הברייתות נשים וקטנים רשאים לקרוא בתורה ברבים בדיוק כמו גבר. הסיבה היחידה למנוע מנשים לקרוא היא "כבוד הציבור" כפי שהרבה מהפוסקים הנ"ל הדגישו.

(1) מהו פירושו של הביטוי האמוראי "כבוד ציבור" בברייתא שלנו?
(1) הרב פלדמן (עמ' 295) כותב שהתלמוד, הפוסקים, ונושאי כליהם אינם מסבירים את הביטוי במסכת מגילה [= מקור מספר 1].

(2) הרב נובק (נובק א', עמ' 18 למטה) קובע שאין זה מכובד לאשה להציג את עצמה לפני ציבור של גברים כי כבוד ציבור פירושו "היסח הדעת" ופירושו כאן "היסח דעת אירוטי" (נובק ב', עמ' 144-145). אולם בתשובתו (נובק ג', עמ' 28, ובסיכום האנגלי, עמ' 24) הוא מפרש שהדבר פוגע ברגשות של הציבור של "כשרים" ובמיוחד אסרו מה שיעשה חס וחלילה את התורה בזויה בעיניהם כלומר, דבר שיוצא ממנהגו של עולםם.

(3) גם הרב מייזלמן נותן שני פירושים שונים לגמרי (עמ' 142-144). פירושו הראשון "משום היסח-דעת מיני" דומה לפירושו הראשון של הרב נובק. פירושו השני מבוסס על נימוק הלכתי. מכיוון שנשים פטורות מקריאת התורה בציבור (ראה לעיל פוסקים שסברו כך), אם ניתן להן לעלות במקום גברים יפגע הדבר ברגשות הציבור.

(4) לבסוף, הרב טופילד (עמ' 1103-1104) טוען שהמובן משתנה ממקום למקום ושפירושו כאן: "נגד האינטרס הציבורי" או "בניגוד למדיניות הציבורית" כדי שהגברים היהודיים לא יזניחו את ידיעת העברית ויסמכו על נשים לקרוא בתורה.

אולם כל הפירושים הנ"ל אינם עומדים בפני הביקורת. ביאלה (עמ' 26-27) כבר הדגישה שהפירוש "האירוטי" איננו מבוסס כלל וכלל. כאשר חז"ל רוצים לדבר על היסח דעת מיני משתמשים הם בביטויים כגון "מחשבות זרות", "יצר הרע", "פריצות" או "ערוה" – לא במונח "כבוד ציבור". (והשווה לדברי הרב עוזיאל המובאים להלן). גם שאר הפירושים הנ"ל הם השערות בעלמא בלי שום ביסוס עובדתי. לאמיתו של דבר, "כבוד הציבור" כאן פירושו "גנאי לציבור" ויש שלוש הוכחות לכך: כך פירש אחד מהראשונים (שיצא לאור לאחר מאמרו של הרב פלדמן!);⁷ כך מוכח מכל המקורות בבבלי המשתמשים בביטוי זה, וכך מוכח מהברייתא המקבילה בתוספתא כאן. נתחיל עם חמשת המקורות שבבבלי:

(1) לפי אביי (אמורא בבלי, דור רביעי) ערום לא קורא בתורה משום כבוד ציבור ומזה הוא מסיק שקטן פוחח [= הלבוש בלאים, ערום למחצה] אינו

קורא בתורה משום כבוד ציבור (מגילה כ"ד ע"ב). אין ספק שכבוד ציבור שם פירושו גנאי לציבור.

(2) לפי המשנה (יומא ז': א'), הכהן הגדול היה קורא את הפרשה השלישית ביום כיפור בעל פה ולא היה גולל את הספר לסוף במדבר. ולמדנו על כך בתלמוד הבבלי (יומא ע' ע"א, והשווה סוטה מ"א ע"א): "אמאי?... אמר רב ששת (אמורא בבלי, דור שלישי): לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור". סתם התלמוד מוסיף "מפני כבוד ציבור"⁷, ורש"י מפרש: שיהו "מצפין ודוממין לכך". כלומר, גנאי הוא לציבור לשבת ולחכות עד שהכהן יגלול את הספר.

(3) "ואמר רבי תנחום (אמורא ארצישראל, דור שלישי) אמר רבי יהושע בן לוי (שם, דור ראשון): אין שליח ציבור רשאי להפשיט את התיבה בציבור מפני כבוד ציבור" (סוטה ל"ט ע"ב). רש"י שם מפרש שהיו מביאים את ספר התורה מבית אחר ופורסים בגדים נאים סביב התיבה ומניחים את ספר התורה בתוכה. כשסיימו את קריאת התורה, היו מוציאים את ספר התורה להוליכו למקומו ור' יהושע בן לוי פסק שאין להפשיט את התורה בפני הציבור "שטורח ציבור לעכב שם עם ספר תורה". כלומר, לדעת רש"י כבוד ציבור פירושו טורח ציבור שנאלצים לחכות כנ"ל. אבל עדיף לפרש שיש גנאי לציבור בכך שרואים את התיבה "ערומה" ובדומה להלכות הנ"ל על ערום ופוחח.

(4) "אמר ר' יצחק (אמורא ארצישראל, דור שלישי): לעולם תהא אימת ציבור עליך...רבנן אמרי מהכא 'דאין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהן לדוכן...מאי טעמא? לאו משום כבוד ציבור?...'" (סוטה מ' ע"א למטה). בניגוד לכל שאר הנוסחים (ראה דקדוקי סופרים השלם שם, עמ' קפ"ו), רש"י גורס בגמרא "משום אימתא דציבורא", אבל פירושו מתאים ל"כבוד ציבור" במקורות הנ"ל: "מפני שמסתלקין בגדיו...ונראין סנדליו לציבור והן אין ראויין ליראות מפני טיט שעליהן". כלומר, גנאי הוא לציבור לראות את הטיט שעל סנדלי הכהנים.

(5) "רבה ורב יוסף (בבלי, דור שלישי) דאמרי תרוייהו [= שאומרים שניהם]: אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד ציבור" (גיטין ס' ע"א).⁸ המרדכי מפרש שם (סימן ת"ו): "ומסיק הכא [= כאן] דאין קורין בו משום כבוד ציבור דהוי גנאי להם שאין להם אלא ספר [=חומש] אחד לבד".

אם כן, נוכחנו לדעת ש"כבוד הציבור" בתלמוד הבבלי פירושו **תמיד** "גנאי לציבור" וכמסקנת הרב בלומנטל (עמ' 268). ואכן, כך פירש הריבב"ן, הרב יהודה ב"ר בנימין הרופא עניו, באיטליה, במאה הי"ג את הברייתא שלנו (בפירושו למסכת מגילה שבסוף פירוש ר' אברהם מן ההר, מהד' בלוי, ניו יורק, תשל"ה, עמ' רצ"ו): "מפני כבוד הציבור. **גנאי** הוא לציבור **שתבוא** אשה ותקרא." אולם איזה "גנאי" יש בדבר אם אשה עולה למנין שבעה? הביטוי "שתבוא" אצל ר' יהודה מתכוון בלי ספק למשפט המקביל בתוספתא [=מקור מס' 2]: "אין **מביאין** את האשה לקרות לרבים" ושם מונח הפתרון לשאלתנו. נאמר שם בסיפא: "בית הכנסת **שאין להם מי שיקרא** אלא אחד, עומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב, עומד וקורא ויושב, אפילו שבעה פעמים". כלומר באותו בית כנסת "אין להם מי שיקרא" (תופעה נפוצה למדי בתקופת התלמוד⁹) וגנאי הוא לציבור של גברים שיצטרכו להביא אשה לקרות לרבים (כי באותה תקופה כל מי שעלה לתורה קרא בתורה בעצמו). לכן עדיף שגבר אחד יקרא את כל העליות.

ואמנם, כך פירשו שלושה רבנים במאה העשרים וכל אחד מהם בצורה עצמאית. הרב בן ציון חי עוזיאל, הראשון לציון, פירש את הביטוי "כבוד ציבור" בתשובה שנכתבה בסביבות שנת 1921 על השתתפותן של נשים בבחירות: "ופירוש 'כבוד הציבור' הוא שלא יאמרו: שאין בין האנשים מי שידוע לקרא בתורה, אבל לא אמרו משום פריצות". וכן פירש הרב שמואל גרסטנפלד (עמ' 169) בשנת 1959: "...חז"ל התיירו לאשה לקרוא [בתורה] לפני המנין, אבל מחמת הבושה של בורות שתיגרם לציבור הם אסרו קריאה שכזאת". וכן פירש הרב בלומנטל (עמ' 1088) בשנת 1955: "...גנאי הוא לציבור. איזה דבר מגונה יש כאן?... שאין גבר הנוכח בבית הכנסת המסוגל לקרוא בתורה".

לבסוף, מדגישה ביאלה שהלכה זאת מזכירה לנו ברייתא ידועה (ברכות כ' ע"ב = סוכה ל"ח ע"א = תוספתא ברכות ה': י"ז, מהד' ליברמן עמ' 27-28 בלי הסיפא, והשווה למקבילות בירושלמי הרשומות שם):

באמת אמרו: בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה.

אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו.

כלומר, האשה חייבת בברכת המזון (משנה ברכות ג' ג') ויכולה להוציא את בעלה ידי חובה, אבל מגונה הדבר שגבר יהודי אינו מסוגל לברך ברכת המזון בעצמו וזקוק לעזרת אשתו או בניו. ואפשר להוסיף שגם **מבנה** הברייתא דומה! בתוספתא ברכות יש רק המשפט הראשון. בתקופה מאוחרת יותר קמו מתנגדים להלכה המקורית והוסיפו את המשפט השני עם הביטוי "**אבל אמרו חכמים**". (ראה הלכה דומה במשנה סוכה ג': י" ודברי ברוטן עמ' 94-95).

ז) האם רשאי הציבור למחול על כבודו?

אם אשה לא קוראת בתורה אך ורק מפני כבוד ציבור, עלינו לברר אם רשאי הציבור למחול על כבודו. הרב טכורש (עמ' קפ"ו-קפ"ז) והרב נובק (עמ' 28-29) משיבים בשלילה (והשווה תפארת ישראל למגילה ד' ו', אות מ"ה) ואילו הרב פריהוף (א', עמ' 68-69) משיב בחיוב. ואכן יש סימוכין לשתי הדעות:

(1) המהר"ם מרוטנברג פסק (תשובות פסקים ומנהגים, מהד' כהנא, כרך א', ירושלים, תשי"ז, חלק התשובות, סימן מ"ז). למקבילות ראה פלדמן, הערה 9; ליברמן, עמ' 1177, הערה 43; ומאק, עמ' 719) שבעיר שכולה כהנים כהן יעלה פעמיים "ושוב יקראו נשים...היכא דלא אפשר יידחה כבוד ציבור משום פגם כהנים".⁹ כלומר, בעיר שכולה כהנים כבוד ציבור נדחה ונשים קוראות חמש עליות כדי להגן על כבוד הכהנים.

(2) כמו כן ראינו שלדעת יעב"ץ הנ"ל (ג', ב', 5) אם אין מספיק גברים בקיאים **כבוד הציבור נדחה** ונשים קוראות בתורה על פי עיקר הדין.

(3) לפי ברייתא במסכת חולין כ"ד ע"ב, "נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור, לירד לפני התיבה, ולישא את כפיו" והמחבר פוסק (אורח חיים נ"ג:ו'): "אין ממנים אלא מי שנתמלא זקנו מפני **כבוד הציבור**". כמה פוסקים (הב"ח על הטור, הט"ז סעיף קטן ב', באר היטב סעיף קטן ט', המשנה ברורה סעיף קטן כ"ג, וכף החיים סעיף ל"ז) פסקו שאין הציבור רשאי למחול על כבודו. אולם גם שם יש מי שפוסק שהציבור רשאי למחול על כבודו (הדעה מובאת במגן אברהם סעיף קטן ט').

(4) הבית יוסף מזכיר שם (ד"ה ומדברי רבינו) "מה שנהגו שקטן יורד לפני התיבה במוצאי שבתות להתפלל תפילת ערבית" ומנסה להצדיק את המנהג ואומר בין השאר "ולפי טעם זה יש מקום למנהג לומר שהציבור מוחלים על כבודם".

(5) ראינו לעיל שלפי הגמרא בגיטין ס' ע"א אין קוראים בחומשים בבית הכנסת משום כבוד ציבור, וכן פוסק המחבר (אורח חיים קמ"ג:ב'). אולם המהר"ם מרוטנברג פסק כי "אם מחלו על כבודם מותר" בתנאי שהחומש כתוב בגלילה כספר תורה (תשובות פסקים ומנהגים הנ"ל, חלק הפסקים, עמ' קס"ג, סימן קט"ו) וכן פסקו הרבה פוסקים אחרים (כף החיים לאורח חיים קמ"ג, סעיף י').

6) למדנו לעיל שלפי הגמרא ביומא וסוטה אסור לגלול את התורה בציבור משום כבוד ציבור, וכך פסק המחבר באורח חיים קמ"ד:ג'. אבל הוא מוסיף (על פי המרדכי והריטב"א): "ואם אין להם אלא ספר תורה אחד והם צריכים לקרות בשני עניינים גוללין וידחה כבוד הציבור".

אם כן, אף על פי שיש סימוכין לשתי הדעות, ברוב המקרים שמצאנו מרבית הפוסקים קבעו שהציבור רשאי למחול על כבודו. אין ספק שכך יש לפסוק בשעת הדחק כשאינן מספיק גברים היודעים לקרוא (וכדברי יעב"ץ בסעיף ב'). אולם ר' יוסף קארו פסק שהציבור רשאי למחול על כבודו גם במקרה שאין הדבר הכרחי לקיום התפילה (בסעיף ד'). אם כן, מותר לפסוק שציבור רשאי למחול על כבודו ולהעלות נשים לתורה על פי עיקר הדין בשתי הברייתות.

ח) אין הציבור צריך למחול על כבודו כי הטעם המקורי נעלם ברם, אף אם נפסק שהציבור אינו רשאי למחול על כבודו באופן כללי, במקרה שלנו אין צורך בכך. הרי הוכחנו ש"כבוד ציבור" בברייתא שלנו פירושו גנאי או עלבון לציבור הגברים שאינם מסוגלים לקרוא. חשש זה היה קיים רק בתקופה שגברים למדו לקרוא בתורה ונשים לא.¹⁰ ברם היום נשים לומדות לקרוא אפילו בציבור החרדי וגם נשים לומדות חמישה חומשי תורה. אם כן אין שום הווה אמינא שגבר ייעלב מקריאתה של אשה בתורה. כלומר, הטעם המקורי לגזירה נעלם בגלל שינוי העתים ועכשיו ניתן לחזור לעיקר הדין שברישא של שתי הברייתות. מותר לאשה לקרוא בתורה בציבור וכל שכן לעלות ולברך בלבד כי אף גבר לא ייעלב מכך.

אבל כיצד נתעלם מן הכלל הידוע ש"אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין" (משנה עדיות א' ה')? והרי הרמב"ם פסק שהוא הדין אפילו אם הטעם המקורי לאיסור נעלם (הלכות ממרים ב' ב')! יש להשיב שהענין שנוי במחלוקת הפוסקים אבל רש"י, הראב"ד, המאירי, ובעל שיטה מקובצת פסקו שאם בטל הטעם והנימוק המקורי לגזירה, מותר לבית דין אחר לבטל את האיסור אפילו אם אינו גדול בחכמה ובמנין כמו הראשון.¹¹ אם כן, אנו פוסקים שהטעם המקורי לגזירה כבר אינו קיים ויש לחזור לעיקר הדין.

לבסוף עלינו לטפל בשתי בעיות צדדיות הנוגעות לענייננו.

ט) אין דברי תורה מקבלין טומאה

רווחת הדעה שאסור לנשים לעלות לתורה מחמת טומאת נידתן. לכן יש להדגיש בעקבות הרב בלומנטל (עמ' 277-278) והרב פלדמן (עמ' 295) שדעה זאת מנוגדת לדין התלמודי ולרוב הפוסקים. במסכת ברכות (כ"ב ע"א) פוסק התנא ר' יהודה בן בתירא ש"אין דברי תורה מקבלין טומאה" ואילו הדעה הרווחת מבוססת בעיקרה על ברייתא חיצונית הנקראת "ברייתא דמסכת נדה"¹². ואמנם גדולי הפוסקים כגון הרי"ף, הרמב"ם, הסמ"ג, הרא"ש, הטור ור' יוסף קארו פסקו על פי התלמוד. הרמ"א ואחרים ניסו למנוע מן הנשים להיכנס לבית הכנסת ולהתפלל בימי נידתן על פי המנהג אבל הדבר לא עלה בידם. לבסוף, אף אחד מעשרות הפוסקים שעסקו בענייננו לא הזכיר טומאת הנידה כסיבה למנוע מנשים לעלות לתורה.

י) "קול באשה ערוה" אינה שייכת לקריאת התורה בציבור

כמו כן, יש היום דעה רווחת שאסור לגבר לשמוע קול זמרה של אשה על סמך המימרא של שמואל: "קול באשה ערוה" (ברכות כ"ד ע"א). ברם הרב שאול ברמן הוכיח¹³ שדעה זאת מבוססת בעיקר על הצעה של ר' יהושע פלק (נפטר 1614) שנפסקה להלכה על ידי החת"ם סופר בתחילת המאה הי"ט. ברם, דעה זאת מנוגדת לפשט של דברי שמואל ולכל הדעות של רבותינו הראשונים: הרי"ף התעלם מדברי שמואל הן בברכות והן בסוגיא המקבילה בקידושין ע' ע"א. הראשונים בספרד ובצפון אפריקה פירשו על פי הסוגיא בקידושין – ואין ספק שזו הסוגיא המקורית – ששמואל התכוון לקול דיבור של אשה במידה שהדבר יוביל ליחסי מין אסורים. ואכן כך מוכח גם מהמקבילה לדברי שמואל בירושלמי (חלה ב' ד', נ"ח ע"ג). מצד שני, רב האי גאון ורוב הראשונים באשכנז פירשו את דברי שמואל על פי הסוגיא בברכות ולכן פסקו שאסור לקרוא קריאת שמע כאשר אשה מזמרת בקירבת מקום משום "קול באשה ערוה". לבסוף, חכמי פרובנס קיבלו את שני הפירושים הנ"ל. רק האחרונים, ובמיוחד החת"ם סופר, יצרו איסור כללי על קול זמרת האשה אבל פירושם אינו מתאים לדברי התלמוד והראשונים. יתר על כן, אמילי טייטץ הוכיחה שלמעשה נשים יהודיות תמיד שרו הן בבית, הן בשמחות, הן בתור זמרות, והן בבית הכנסת במשך כל ימי הביניים.¹⁴ אם כן, אין למנוע מנשים לקרוא בתורה בציבור משום "קול באשה ערוה".

יא) הלכה למעשה

נשים "חייבות" בקריאת התורה בציבור כפי שגברים, קטנים, ועבדים "חייבים", כי המטרה היא להשמיע את התורה לציבור כדי שלא יהיו שלושה ימים ללא תורה. הסיבה היחידה למנוע מנשים לקרוא בתורה בציבור היא "כבוד ציבור". ראינו שביטוי מאוחר זה פירושו תמיד "גנאי לציבור" ובמקרה דידן החשש היה שציבור הגברים ייעלב מהעובדה שאשה קוראת כי אין מספיק גברים המסוגלים

לקרוא. כמו כן ראינו שכל ציבור רשאי למחול על כבודו ולהרשות לנשים לקרוא או לעלות לתורה. יתר על כן, ראינו שבעצם אין צורך היום במחילה כזאת כי הטעם המקורי לגזירה נעלם מחמת שינוי העתים ועתה חוזרים אנו לפסוק על פי עיקר הדין: "הכל עולין למנין שבעה, אפילו אשה אפילו קטן". לבסוף, ראינו שאי אפשר למנוע עליות של נשים בגלל החשש של טומאת הנדה או משום ש"קול באשה ערוה"¹⁵.

דוד גולינקין
ירושלים עיר הקודש
י"ב שבט תשמ"ח
בהסכמת כל חברי הוועד:
הרב טוביה פרידמן
הרב ראובן המר
הרב חיים פרל

הערות

* בשנת תשנ"ד תירגם ידידי הרב ריבון קריגר, רבה של קהילת עדת שלום בפאריס, תשובה זו לצרפתית, ותוך כדי עבודתו הבחין בכמה טעויות. הגירסא הנוכחית כוללת את תיקוניו, ואני מודה לו על כך גם בזה.

1. בדפוס הבבלי כתוב: "ואפילו קטן ואפילו אשה", אבל הגירסא בפנים מופיעה בכמה כתבי יד של בבלי מגילה (ראה רנ"נ רבינוביץ, דקדוקי סופרים למסכת מגילה, מינכען, תרל"ז, עמ' 121, אות י) ואצל ראשונים רבים שנביא להלן, וכך הגירסא בכל נוסחי התוספתא.

2. סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, עמ' ע"ה ומשמם במחזור ויטרי עמ' 93 ובסידור רש"י עמ' 250 (בהשמטה); רבינו חננאל על המקום; רי"ף למגילה סימן אלף קכ"ה, דפ' וילנא י"ג ע"א; ר' יהודה אלברצלוני, ספר העתים, קראקא, תרס"ג, עמ' 269-270 ושוב בעמ' 271; ר' אברהם ב"ר נתן הירחי, המנהיג, מהד' רפאל, ירושלים, תשל"ח, עמ' ק"ס; טור אורח חיים רפ"ב; ר' דוד אבודרהם, אבודרהם השלם, ירושלים, תשכ"ג, עמ' ק"ל; ר' מאיר ב"ר שמעון המעילי, ספר המאורות למגילה, ניו יורק, תשכ"ז, עמ' שלי"ב-שלי"ג; ר' אברהם מן ההר למגילה, ניו יורק, תשל"ה, עמ' קס"א (יש קרחה בכתב היד אבל ברור שהוא ציטט את הברייתא); ראב"ן, אבן העזר למגילה, מהד' עהרעהרייך, קע"ו ע"ג; ר' יצחק מווינא, אור זרוע, הלכות קריאת התורה, סימן שפ"ג, חלק ב', ע"ט סוף ע"א; פסקי הרא"ש למגילה, פרק הקורא עומד, סימן ה'; ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, ספר האגודה למגילה, פרק הקורא עומד, סימן כ"ח; ר' מנחם עזריה מפאנו, אלפסי זוטא למגילה, ירושלים, תשל"ט², עמ' ר"כ; ור' יוסף קארו, שולחן ערוך אורח חיים רפ"ב:ג'.

3. עיין היטב בירושלמי ברכות ז':ב', י"א ע"ב; בהגהות מיימוניות ובכסף משנה לרמב"ם הנזכר בפנים; ובדברי הרב פאור בעמ' קכ"א-קכ"ג.

4. ר' אהרן הכהן מלוניל, ארחות חיים, הלכות קריאת ספר תורה, סימן ד'; כל בו, הלכות קריאת התורה, דפ' לבוב, תר"ך, י" ע"ג למטה; ר' יעקב חזן מלונדרץ, עץ חיים, מהד' ברודי, חלק א', ירושלים, תשכ"ב, עמ' נ"ו.

5. ספר האורה, מהד' באבער, לבוב, תרס"ה, עמ' 43; ר' מנחם אבן זרח, צדה לדרך, מאמר ראשון, כלל שני, פרק ששי, דפי ווארשא, תר"מ, כ"ח ע"ב; סידור ראב"ן המכונה סידור ר' שלמה מגרמייזא, מהד' הרשלר, ירושלים, תשל"ב, עמ' קע"א; ר' אלעזר מגרמייזא, הרוקח, סימן נ"ו, מהד' ירושלים, תשכ"ז, עמ' מ"ג; ר' משה מקוצי, סמ"ג, עשין, סימן י"ט, דפי ויניציאה, ש"ז, ק"ב ע"ד; ר' מרדכי בן הלל אשכנזי, המרדכי למגילה, סימן תת"ט; ר' אברהם דנציג, חיי אדם, כלל ל"א, סימן ל"ט; ר' שלמה גנצפריד, קיצור שולחן ערוך כ"ג: כ"ד; ר' חיים דוד הלוי, מקור חיים השלם קכ"ב: י"ג-י"ד.
6. תשובה זאת מופיעה לפחות בתשעה מקומות בשם ר' יצחק ב"ר יהודה או בשם ר' יצחק הלוי או בשם רש"י ופעם אחת בטעות בשם ר' יצחק בן גיאת(!). ראה למשל תשובות רש"י, מהד' אלפנביין, ניו יורק, תש"ג, סימן ס"ח, עמ' 80-81.
- א6. שו"ת צמח צדק, חלק אורח חיים, סימן ל"ה המובא אצל ר' עובדיה יוסף, עמ' קל"ב. לאחרונים נוספים שסברו כך ראה שם וכן ר' עובדיה יוסף, ספר הליכות עולם, כרך א', ירושלים, תשנ"ח, עמ' רמ"ב – רמ"ד.
7. רש"י אינו מפרש את הביטוי במגילה כ"ג ע"א אבל יש להניח שהוא פירש "כבוד ציבור" כביטוי נרדף ל"גנאי לציבור" - ראה פירושו למגילה כ"ד ע"א ד"ה שלא יפסוק, ד"ה ואינו נושא את כפיו, וד"ה אבל אינו קורא בתורה.
- א7. התוספת של סתם התלמוד חסירה בסוטה ובשלושה כתבי יד ביומא - ראה דקדוקי סופרים ליומא, עמ' 203, אות ה' ודקדוקי סופרים השלם לסוטה, כרך ב', עמ' קצ"ב-קצ"ג והערות 25-26.
8. לנוסח שונה של הלכה זאת ראה ירושלמי מגילה ג' א', ע"ד ע"א ואין לפרש את הבבלי על פי הירושלמי כפי שעשה הרב טופילד בעמ' 185 כי מדובר בשתי מסורות שונות לחלוטין.
9. ראה מאיר בר-אילן, "רישומה של אי-ידיעת הקריאה על הלכות קריאת מגילה והלל", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 54, (1987), חלק עברי, עמ' 1-12. יש הרבה ספרות על נושא זה אבל אין כאן מקום להאריך.

- 9א. למציאות ההיסטורית באשכנז המשתקפת בשאלה ראה חיים סולוביצ'יק, שאלות ותשובות כמקור היסטורי, ירושלים, תשנ"א, עמ' 29-30 וכן אצל הרב בלומנטל, עמ' 1094-1095.
10. ראה למשל קידושין כ"ט ע"ב וסוטה כ' ע"א ויש עוד מקורות בספרו של נתן מוריס, תולדות החינוך של עם ישראל, ספר ראשון, ירושלים, 1977, עמ' 110. לדעתי בעניין לימוד תורה על ידי נשים, ראה בספרי, מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות, ירושלים, תשס"א, עמ' 218-223.
11. הראב"ד בהשגותיו לרמב"ם שם; רש"י לביצה ה' ע"א ד"ה מנא אמינא לה; המאירי שם מהד' לנגה-שלזינגר, ירושלים, תשט"ז, עמ' 31-32; ושיטה מקובצת לביצה ה' ע"ב בסוף. וראה מקורות ודיון באנציקלופדיה התלמודית, כרך ו', טור ת"ש-תש"א ואצל מנחם אלון, המשפט העברי, חלק שני, ירושלים, תשל"ג, עמ' 445 והערה 201.
12. ראה הסבר מלא אצל ידידיה דינרי, "חילול הקודש על ידי נידה ותקנת עזרא", תעודה ג' (תשמ"ג), עמ' 17-37, וראה גם שמואל ספראי, תרביץ ל"ב (תשכ"ג), עמ' 335 = הוא, בימי הבית ובימי המשנה, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 165; מרדכי עקיבא פרידמן, *Maimonidean Studies* כרך 1 (1990), עמ' 1-21; ר' עובדיה יוסף, שו"ת יחזה דעת, חלק ג', סימן ח'; R. David Novak, *Law and Theology in Judaism*, Vol. II, New York, 1976, pp. 138-140; R. Shaye Cohen in: Susan Grossman and Rivka Haut eds., *Daughters of the King*, Philadelphia, 1992, pp. 103-115.
13. R. Saul Berman, "Kol Isha", *Joseph Lookstein Memorial Volume*, New York, 1980, pp. 45-66. והשווה המאמר של מ' פרידמן, עמ' 511-518.
14. Emily Teitz, "Kol Isha – The Voice of Woman: Where was it heard in Medieval Europe?", *Conservative Judaism* 38 (Spring 1986), pp. 46-61. למרות טעויות מסויימות באותו מאמר, יש בו מספיק ראיות כדי להצדיק מה שכתבתי בפנים.
15. ראוי להוסיף שברוב בתי הכנסת הקונסרבטיביים בחו"ל נשים עולות וקוראות בציבור. בסקר של 750 בתי כנסת גילתה Edya Arzt, *Women's League Outlook*, Fall 1988, pp. 17-18 ש-460 מעלים נשים לתורה בלי הגבלות ו-61 במאורעות מיוחדים או יחד עם בעליהן. לסקרים קודמים ראה Jack Wertheimer, *The American Synagogue*:

לפי סקירה שנערכה בשנת *A Sanctuary Transformed*, Cambridge, 1987, pp. 137, 149.
1995, נשים עולות לתורה ב—88% מבתי הכנסת הקונסרבטיביים בארה"ב – ראה
Jack Wertheimer, ed., *Jews in the Center: Conservative Synagogues and their Members*, New
Brunswick and London, 2000, p. 250.

ספרות

אלבוגן – יצחק משה אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, תל אביב, תשל"ב, עמ' 128, 429

אלינסון – אליקים אלינסון, האשה והמצוות - ספר ראשון: בין האשה ליוצרה, ירושלים, תשל"ז, עמ' 70

ביאלה – Rachel Biale, *Women and Jewish Law*, New York, 1984, pp. 24-29, 268

בלומנטל --

R. Aaron Blumenthal, "An Aliyah for Women", *Proceedings of the Rabbinical Assembly* 19 (1955), pp. 168-181 = Seymour Siegel, ed., *Conservative Judaism and David Blumenthal, ed., And Bring Them = Jewish Law*, New York, 1977, pp. 266-280
Closer to Torah: The Life and Work of Rabbi Aaron Blumenthal, Hoboken, New Jersey, 1986, pp. 11-24 = David Golinkin, ed., *Proceedings of the Committee on Jewish Law and Standards of the Conservative Movement 1927-1970*, Jerusalem 1997, pp. 1086-1099 (אני מציין לעמודים בספר שנערך על ידי).

ברוטן – Bernadette Brooten, *Women Leaders in the Ancient Synagogue*, Chico, California, 1982, pp. 94-95, 249

גולינקין – דוד גולינקין, "הכל עולין למנין שבעה", תרביץ ס"ח (תשנ"ט), עמ' 433-429 (המאמר מבוסס על תשובה זאת, סעיף ו' ואילך)

גרסטנפלד – R. Samuel Gerstenfeld in: Baruch Letvin, ed., *The Sanctity of the Synagogue*, New York, 1959, p. 169

דיון – *Proceedings*, 1955., pp. 33-41 = Golinkin, *Proceedings*, pp. 382-390

וייס – R. Avi Weiss, *Women at Prayer*, Hoboken, New Jersey, 1990, pp. 67-83

חזן – הרב אליהו חזן, שו"ת תעלומות לב, חלק ג', סימן כ'

טופילד – R. Sanders Tofield, *Proceedings*, 1955, pp. 182-190

(אני מציין לעמודים בספר השני.) Golinkin, *Proceedings*, pp. 1100-1108 =

טיבר – Anthony Tibber, "Halacha on Aliyot for Women", *Masorti: The Masorti Journal* 1 (1987), pp. 37-39

טכורש – הרב כ"פ טכורש, "בענין מכירת מקומות בבתי כנסת למחללי שבת בפרהסיא", נועם ט"ו (תשל"ב), עמ' קפ"ה-קפ"ז

יוסף – הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, חלק ב', ירושלים, תש"ן, עמ' ס"ה-ס"ו

יוסף – הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחווה דעת, חלק ד', ירושלים, תשמ"א, עמ' ק"ל-קל"א בהערה

לוביץ – רבקה לוביץ, תחומין י"ז (תשנ"ז), עמ' 166

לוין – R. Lee Levine, *The Ancient Synagogue*, New Haven, 2000, p. 478-479

ליברמן – הרב שאול ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק ה', סדר מועד, נויארק, תשכ"ב, עמ' 1176-1179

מאק – ד"ר חננאל מאק בתוך: יוסף אחיטוב ואחרים, עורכים, עין טובה, חמ"ד, תשנ"ט, עמ' 715-720

מייזלמן – R. Moshe Meiselman, *Jewish Woman in Jewish Law*, New York, 1978, pp. 140-145, 196-197

נובק א' – R. David Novak, *Law and Theology in Judaism*, New York, 1974, p. 18

נובק ב' – R. David Novak, *Law and Theology in Judaism*, Second Series, New York, 1976, pp. 144-145, 211

נובק ג' – הרב דוד נובק, "האם מותר להעלות אשה לתורה בבית הכנסת", תומך כהלכה: *Responsa of the Panel of Halakhic Inquiry*, Mt. Vernon, New York, 1986, pp. 23-31 (סיכום באנגלית עם תשובה מלאה בעברית)

ספראי – דינה ספראי, "מנהג חדש בא לקבוצה", עמודים מ"ג/ב' (581) (מרחשוון תשנ"ה), עמ' 46-47

ספראי – חנה ושמואל ספראי, "הכל עולין למניין שבעה", תרביץ ס"ו (תשנ"ז), עמ' 401-395

עוזיאל – הרב בן ציון חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, חלק ג', חושן משפט, תל אביב, ת"ש, סימן ו', עמ' ל"ה

פאור – הרב יוסף פאור, "עליית קטן לקרוא בתורה", ספר זכרון להרב יצחק נסים, סדר ראשון, ירושלים, תשמ"ה, עמ' ק"ג-קל"ג

פלדמן – R. David M. Feldman, "Woman's Role and Jewish Law", *Conservative Judaism*, 26/4 (Summer 1972), pp. 30-33 = Seymour Siegel, pp. 295-297, 302-303 (אני מציין לעמודים בספר השני).

פרידמן – R. Meir Friedmann, "Mitwirkung Von Frauen Beim Gottesdienste", *HUCA* 8-9 (1931-32), pp. 518-521

פריהוף א' – R. Solomon Freehof, *Reform Jewish Practice and its Rabbinic Background*, Vol. 1, New York, 1963, pp. 68-69

פריהוף ב' – R. Solomon Freehof, *Reform Responsa*, Cincinnati, 1960, pp. 40-42

פרימר – הרב אריה פרימר, "מעמד האשה בהלכה – נשים ומנין", אור המזרח ל"ד (תשמ"ו), עמ' 76-77 ובשינויים במאמרו הלועזי: R. Aryeh Frimer, "Women and Minyan", *Tradition* 23/4 (Summer 1988), pp. 57, 71-72

שוחט – רפאל שוחט, "על דבר קריאת הבנות לתורה", שבילי החינוך ה"א' (תשרי תרצ"א), עמ' ל"ה-ל"ו

שוחטמן – פרופ' אליאב שוחטמן, תחומין ט"ו (תשנ"ה), עמ' 166-167

שילה – פרופ' שמואל שילה, תחומין י"ז (תשנ"ז), עמ' 161

Baila Shargel, *Lost Love: The Untold Story of Henrietta Szold*, Philadelphia, 1997, p. – שרגל

333

